

УДК 159. 37.015.3

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-1413-1430](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1413-1430)

Бочелюк Віталій Йосипович доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри психології та соціальної роботи, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя, тел.: (066) 292-43-47, <https://orcid.org/0000-0001-8727-3818>

Панов Микита Сергійович доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, тел.: (050) 936-10-29, <https://orcid.org/0000-0002-5085-8895>

Гайворонська Таїсія Олексіївна кандидат філософських наук, доцент, декан факультету соціальних наук, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, тел.: (066) 292-43-47, <https://orcid.org/0000-0002-1165-0194>

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ГОЛОВНА ОЗНАКА СЬОГОДЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті доведено необхідність дослідження широкого контексту ресоціалізації особистості з урахуванням того, що потреба у ресоціалізації внаслідок численних деструктивних процесів у сучасному українському суспільстві, стала носити глобальний характер та виступає головною ознакою сьогодення.

У зв'язку з тим, що процес ресоціалізації у сучасних умовах має носити глобальний характер та спиратися на розширені уявлення про психологічні критерії та особливості процесу соціалізації різних категорій осіб, про психологічні закономірності його перебігу з урахуванням значного ризику соціальної дезадаптації на тлі кризових суспільних процесів та трансформацій, було здійснено аналіз досліджень та публікацій, що розкривають цю проблематику саме у такому ключі.

Проаналізовано сутнісні характеристики процесу ресоціалізації, його завдання та чинники. Виділено ті концептуальні положення, що проливають світло на можливі психологічні параметри ресоціалізації та обґрунтовано виділені з їх допомогою критерії та класифікацію типів особистості, що потребують ресоціалізації. Визначено що ресоціалізація є реабілітаційно та педагогічно орієнтована комплексна система психологічних, соціально-виховних, професійних, юридичних та медичних заходів впливу, спрямованих на відновлення особистісного і соціального статусу соціально дезорієнтованих

осіб, їх індивідуальної та суспільної цінності, спотворених психологічних функцій і працездатності, з метою їх повноцінного включення в суспільне життя.

З опорою на модель структури особистості Ф. Лерша та уявлення А. Сороки про особистісно-психологічні детермінанти девіантної поведінки було виділено 2 психологічні критерії, за якими може здійснюватися оцінка необхідності ресоціалізаційного впливу на особистість: ціннісний та саморегуляційний. Дані критерії охоплюють змістовні та динамічні характеристики мотиваційної, когнітивної та емоційно-вольової сфери особистості. Створено класифікацію типів особистості за показниками сформованості просоціальних проявів: делінквентна особистість, мотиваційно десоціалізована особистість, ціннісно десоціалізована особистість, саморегуляційно десоціалізована особистість, достатньо соціалізована особистість, оптимально соціалізована особистість.

Доведено, що запропонована класифікація дозволяє побудувати найбільш оптимальні стратегії ресоціалізаційного впливу з урахуванням психологічних особливостей кожного з виділених типів особистості, зокрема, вірним чином визначити тривалість такого впливу та його ключові мішені.

Ключові слова: ресоціалізація, соціалізація, просоціальні прояви, структура особистості, ціннісно-нормативна сфера, вольова саморегуляція, стратегія ресоціалізаційного впливу.

Bocheliuk Vitalii Yosypovych Full Doctor in Psychology, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Head of the Psychology and Social Work Department of Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council, Zaporizhzhya, tel.: (066) 292-43-47, <https://orcid.org/0000-0001-8727-3818>

Panov Mykyta Serhiyovych Full Doctor in Psychology, Professor, Professor of the Department of Psychology of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (050) 936-10-29, <https://orcid.org/0000-0002-5085-8895>

Hayvorons'ka Tayisiya Oleksiyivna Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Social Sciences, Zaporizhzhia Polytechnic National University, Zaporizhzhya, tel.: (066) 292-43-47, <https://orcid.org/0000-0002-1165-0194>

RESOCIALIZATION OF PERSONALITY AS THE MAIN FEATURE OF THE PRESENT: PSYCHOLOGICAL ASPECT

Abstract. The article proves the need to study the broad context of resocialization of the individual, taking into account the fact that the need for

resocialization as a result of numerous destructive processes in modern Ukrainian society has become global in nature and is the main feature of the present.

Due to the fact that the process of resocialization in modern conditions should be global in nature and based on expanded ideas about the psychological criteria and features of the process of socialization of different categories of people, about the psychological patterns of its course, taking into account the significant risk of social maladaptation against the background of crisis social processes and transformations, an analysis of studies and publications that reveal this problem in this vein has been carried out.

The essential characteristics of the process of resocialization, its tasks and factors are analyzed. The conceptual provisions that shed light on the possible psychological parameters of resocialization have been allocated and the criteria and classification of personality types that need resocialization have been substantiated. It is determined that resocialization is rehabilitative and pedagogical. A comprehensive system of psychological, socio-educational, professional, legal and medical measures of influence aimed at restoring the personal and social status of socially disoriented persons, their individual and social value, distorted psychological functions and ability to work, with the aim of their full inclusion in public life, is oriented.

Based on F. Lersch's model of personality structure and A. Soroka's idea of the personal and psychological determinants of deviant behavior, 2 psychological criteria have been allocated, according to which the need for resocialization influence on the individual can be assessed: value and self-regulation. These criteria cover the content and dynamic characteristics of the motivational, cognitive, emotional and volitional spheres of the individual. A classification of types has been created personalities according to the indicators of the formation of prosocial manifestations: delinquent personality, motivationally desocialized personality, value-desocialized personality, self-regulated desocialized personality, sufficiently socialized personality, optimally socialized personality.

It is proved that the proposed classification allows to build the most optimal strategies of resocialization influence, taking into account the psychological characteristics of each of the selected personality types, in particular, to correctly determine the duration of such influence and its key targets.

Keywords: resocialization, socialization, prosocial manifestations, personality structure, value-normative sphere, volitional self-regulation, strategy of resocialization influence.

Постановка проблеми. Розповсюдженням контекстом розробки проблематики ресоціалізації особистості є робота у рамках реінтеграції неповнолітніх та дорослих осіб, засуджених до позбавлення волі. Притаманні їм асоціальні та делінквентні прояви безпосередньо вказують на труднощі соціалізації, що закономірним чином викликає постановку питання про ефективні шляхи та

засоби їх повернення до соціально нормативної поведінки. Тобто традиційно соціально-психологічні питання ресоціалізації розглядаються у галузі юридичної психології, пенітенціарної педагогіки та психології як реінтеграція у суспільство соціально дезадаптованих та дезорієнтованих особистостей. Саме з цього ракурсу її розглядають такі науковці як Н. Бамбурак, Г. Бережницька, О. Боярчук, А. Йосипів, Ю. Красілова, В. Кривуша, Г. Кузан, С. Кушнар'єв, В. Лютий, Н. Маслак [1; 2; 3; 4; 6; 7; 8].

Однак станом на теперішній час, зважаючи на негативні суспільні явища, назріває потреба досліджувати проблематику ресоціалізації особистості у більш широкому контексті, з тих позицій, що соціальна дезадаптація набуває ознак епідемії, яка на тлі стрімкого погіршення соціально-економічної ситуації вражає не тільки соціально неблагополучні верстви населення, але і ті групи, які у більш спокійні часи не були схильні до порушення соціальних норм. Зважаючи на деструктивні процеси, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, серед яких можна назвати прояви ворожості, відчуження, стигматизації, ненависті, нетерпимості, зростання стереотипізації та ригідності у процесах комунікації, які значно посилились внаслідок військового конфлікту на території нашої держави, можна стверджувати, що порушення соціалізації виступають виразною ознакою сьогодення. Окрім названих причин важливими чинниками порушення соціалізації та зростання випадків соціально-психологічної дезадаптації є вплив сучасних цифрових технологій, інформаційне перенасичення та процеси глобалізації, що пришвидшують зміни оточення, збільшують вірогідність необхідності міжкультурного спілкування та, відповідно, визначають високі вимоги до адапційного потенціалу особистості. Можна констатувати, що у зв'язку із побудовою нового соціуму (який можна охарактеризувати як інформаційне суспільство) перед кожною людиною сьогодні стоїть проблема пошуку нових стратегій самоідентифікації, самовизначення, переосмислення своїх відносин з оточенням та явища соціальної взаємодії у цілому, що пов'язана з наростаючими труднощами пристосування до стрімких змін у соціальному середовищі. Відповідно розробка ефективних заходів ресоціалізації є пріоритетним завданням, що має складати предмет професійної діяльності фахівців гуманітарної сфери.

Важливість висвітлення психологічних аспектів ресоціалізації особистості як головної ознаки сьогодення зумовлена ще й тим, що саме вони визначають характер її перебігу та результати. Психологічний субстрат соціалізації та ресоціалізації включає зміст самосвідомості та самоідентичності особистості, особливості когнітивної сфери, характеристики емоційності та емоційної сфери, зокрема, параметри стресостійкості, диспозиційні індивідуально-психологічні риси, що лежать в основі ставлення людини до себе, до оточуючих людей, до справи та до світу. Особливе значення під час перебігу процесу соціалізації відіграє інтелектуальний потенціал особистості –

ресоціалізація включає в себе такі когнітивні аспекти як усвідомлення нових соціальних норм, навичок та знань, необхідних для функціонування у новому соціальному оточенні. Психологічний аспект проблеми ресоціалізації надає можливість розглядати це явище на рівні індивідуального досвіду людини, яка зазнає впливу оточуючого середовища та характеризується певним ставленням до цього впливу, різним ступенем його прийняття та особливостями емоційного і поведінкового реагування на нього.

У зв'язку з тим, що причини порушень соціалізації залежать від безлічі особистісних та соціальних чинників, то для вирішення завдання ресоціалізації особистості необхідний диференційований, індивідуальний підхід, що передбачає використання найбільш ефективних та доцільних форм і методів психокорекційної та реабілітаційної роботи. Це необхідно з метою організації процесу поступового відновлення, повторної соціалізації особи, що розвивається за схемою опанування соціально значущих об'єктів навколишньої дійсності, а саме повторне засвоєння норм, цінностей і знань, необхідних і достатніх для того, щоб бути у повній мірі включеним в життя суспільства. Такий підхід допоможе десоціалізованій, дезадаптованій у сучасних умовах особистості більш-менш успішно опанувати необхідну кількість ролей в звичайних умовах життя суспільства, а в перспективі буде служити основною базою для відновлення відповідного обсягу функцій повносправного члена суспільства.

Таким чином, стрімкі діалектичні зміни як всередині українського суспільства, політичній, економічній та культурній ситуації в нашій країні, так і глобалізаційно-технологічні зрушення, що змінюють обличчя усього світу, зумовлюють потребу в повторній соціалізації та адаптації, переосмисленні особистісних цінностей. Адже ресоціалізована та ціннісно модифікована особистість може виявляти більшу ефективність у подоланні нових викликів. На користь актуальності аналізу психологічних аспектів ресоціалізації у широкому контексті її впровадження свідчить також ставка усього демократичного світу на формування толерантного суспільства, готового до впровадження широкої соціальної інклюзії. Отже, вивчення психологічних аспектів ресоціалізації особистості як головної ознаки сьогодення виступає дуже своєчасним та необхідним, оскільки дозволить визначити психологічні критерії для виділення групи осіб, які потребують ресоціалізації, розробити їх типологію, що, у свою чергу, полегшить завдання обрання конкретної стратегії ресоціалізації, яка може бути застосована по відношенню до них.

Традиційним аргументом на користь актуальної наукової проблематики є інтерес до неї серед дослідників. Психологічні аспекти та чинники ресоціалізації особистості входять до сфери наукових інтересів таких дослідників як Я. Гошовський, І. Жигаренко, Н. Завацька, А. Камбур, М. Мельник, В. Москаленко, Ю. Швалб тощо [9;10;11; 12; 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні аспекти процесу ресоціалізації та ресоціалізаційних заходів досліджували Д. Аллен,

К. Бетелл, Д. Гошовська, Я. Гошовський, А. Зелінський, В. Іванов, А. Камбур, О. Максим, М. Максимова, М. Мельник, А. Сорока, Ю. Швалб [9; 10; 11; 13; 14; 15; 16; 17]. Це ж саме поняття тільки з позицій юридичної психології було представлено у роботах таких науковців як І. Жигаренко, Н. Завацька, О. Колб, В. Наливайко, О. Неживець, А. Степанюк, Б. Телефонко [12]. Сутність ресоціалізації осіб, засуджених до позбавлення волі та їх підготовки до виходу на свободу з точки зору пенітенціарної психології та педагогіки у своїх дослідженнях висвітлювали Н. Бамбурак, Г. Бережницька, О. Беца, О. Боярчук, П. Вівчар, Г., С. Горенко, Д. Гунов, О. Єжова, А. Йосипів, О. Караман, Ю. Красілова, Н. Краснова, В. Кривуша, В. Кривуша, Кузан, С. Кушнар'єв, В. Лютий, Н. Маслак, Г. Радов, В. Синьов, С. Скоков, М. Фіцула, С. Харченко, П. Ю [1; 2; 3; 4; 6; 7; 8; 18; 19]. З позицій загальної педагогічної науки проблему ресоціалізації досліджували Л. Завацька, І. Зверєва, А. Капська та ін.

Зважаючи на те, що проблема ресоціалізації у рамках нашого дослідження не обмежується тільки пенітенціарним аспектом, а передбачає висвітлення цього процесу з більш глобальних позицій, зокрема виявлення психологічних критеріїв та особливостей процесу соціалізації різних категорій осіб, розкриття загальних психологічних закономірностей його перебігу з урахуванням значного ризику соціальної дезадаптації на тлі кризових суспільних процесів та трансформацій, варто проаналізувати ті дослідження та публікації, в яких ця проблематика висвітлюється з такого ж самого ракурсу.

Д. Гошовська та Я. Гошовський у якості основних чинників порушення соціалізації та адаптації визначають негативні чинники глобальних та регіональних трансформацій. Ключовим механізмом формування потреби у ресоціалізації є значні деприваційні обмеження, що спричинені зазначеними деструктивними чинниками та примушують людину втрачати зв'язок із соціумом. У різних категорій осіб цей механізм буде спрацьовувати по-різному. Тому на думку зазначених дослідників необхідно розробити конкретні психотехнології, що спрямовані на оптимізацію інкультурації, реадаптації, ідентифікації, а також на нейтралізацію соціопсихотравм [14, с. 4].

А. Камбуром було досліджено індивідуальні психологічні особливості ресоціалізації мігрантів, яка розуміється ним як один із найбільш складних соціальних процесів, який націлено на подолання десоціалізації особистості, що передбачає відновлення якостей, необхідних для нормального функціонування в суспільстві, і включає засвоєння нових цінностей, соціальних ролей і навичок, щоб замінити втрачені, деформовані або несформовані. Ресоціалізація також передбачає переорієнтацію соціального спрямування розвитку особистості, що досягається через включення її у нові, позитивно орієнтовані міжособистісні відносини та види діяльності [10, с. 49]. Важливою у контексті нашого дослідження є думка дослідника, що більшість сучасних українців стикнулися з ідентифікаційною кризою, що зумовлюється зростанням потреби

у ресоціалізації. Це опосередковано підтверджує наші тези про те, що станом на теперішній час межі дослідження явища ресоціалізації не можуть фокусуватися виключно на пенітенціарних аспектах, а мають виходити на більш глобальний рівень у зв'язку з кризою соціалізації сучасного українського суспільства. А. Камбур доходить до висновку, що сучасні вимоги ресоціалізації передбачають високий розвиток таких індивідуально-психологічних характеристик особистості як толерантність до форм та стилів життя інших людей, автономність по відношенню до соціальних інститутів, здатність обирати та орієнтуватися у великому потоці інформації [10, с. 49].

К. Бетелл та Д. Аллен доводячи ефективність розробленої ними програми групової психотерапії у рамках гуманітарного проєкту «Сім'я: люди допомагають людям», виходять з припущення, що первинним джерелом порушень соціалізації та виникнення потреби у ресоціалізації є травматичний досвід дитинства [17].

А. Сорокою розглядалися психологічні аспекти взаємозв'язку ціннісно-нормативної сфери та вольової саморегуляції через призму її ресоціалізації. У роботах дослідниці здійснено аналіз ефектів впливу недостатньо сформованої ціннісно-нормативної сфери та навичок емоційно-вольової саморегуляції як єдиного системо-комплексу на процес ресоціалізації особистості після відбування терміну покарання [15].

М. Мельник особливу увагу присвятив розкриттю сутності та вчинкового смислу ресоціалізації неповнолітніх, які були позбавлені волі. Автором було розглянуто структуру вчинку та особливості формування життєвих стратегій у процесі ресоціалізації такої категорії осіб. Науковець у результаті проведеного дослідження дійшов до висновку, що попереднє оволодіння нормами значущого соціального оточення виступає важливим чинником, що позначається на засобах та способах реалізації соціально важливого вчинку. Крім цього необхідною умовою є сприятлива ситуація, що визначає саму можливість здійснення соціально цінного вчинку, що виступає основою ресоціалізації [11, с. 170].

К. Мілютіна, досліджує динаміку життєвої стратегії особистості, зокрема, психологічні закономірності та чинники зміни людиною життєвої стратегії. Дослідниця вважає, що для досягнення гнучкості реагування у ситуаціях дезадаптації важливо, щоб особистість володіла навичками усвідомлення та трансформації стандартної системи життєвих диспозицій, яку вона вивчила під час соціалізації [20; 21]. Можна припустити, що подібний механізм буде спрацьовувати і у процесі ресоціалізації.

Таким чином, можна констатувати наявність різноспрямованих досліджень та публікацій, у рамках яких предметом розгляду виступають психологічні чинники, механізми та технології ресоціалізації особистості, а також пов'язані з нею психологічні явища. Однак вони не містять прямих відповідей на окремі важливі питання, що виникають внаслідок переосмисленням явища

ресоціалізації особистості як головної ознаки сьогодення. Зокрема, важливо відповісти на питання про психологічні критерії, що засвідчують виражену потребу особистості у ресоціалізації з урахуванням сучасних кризових умов суспільного життя українців.

Мета статті полягає у тому, щоб за психологічними ознаками виділити ті групи осіб, які мають труднощі соціально-психологічної адаптації та, відповідно, потребують ресоціалізації, створити класифікацію типів особистості, що потребують ресоціалізаційного впливу з урахуванням виділених психологічних критеріїв та окреслити стратегії ресоціалізації кожного з виділених класів.

Для досягнення поставленої мети необхідно проаналізувати сутнісні характеристики процесу ресоціалізації, його завдання та чинники; виділити ті концептуальні положення, що проливають світло на можливі психологічні параметри ресоціалізації та обґрунтувати виділені з їх допомогою критерії та класифікацію типів особистості, що потребує ресоціалізації.

Виклад основного матеріалу. Сутнісною характеристикою процесу ресоціалізації є створення умов для переходу особистості від вивченої безпомічності до самодопомоги. Це означає, що в процесі ресоціалізації необхідно створити такі умови та надати таку підтримку, внаслідок яких соціально дезорієнтована людина переходить від позиції «Я не можу подолати життєві труднощі» до позиції «Я можу самостійно впоратися з більшістю життєвих труднощів».

На думку дослідників, що вивчали окреслену проблематику, ресоціалізація та закріплення її результатів будуть залежати від цілого комплексу об'єктивних та суб'єктивних чинників. В першу чергу, мова йде про глибину вкорінення моделі асоціальної поведінки в структуру особистості, від чого залежить ефективність ресоціалізуючого впливу. По-друге, важливим чинником є ступінь морально-правової та психологічної готовності до життя в динамічних умовах інформаційного суспільства. В третю чергу ефективність ресоціалізуючого впливу буде залежати від ефективності діяльності державних органів, трудових колективів, громадських організацій щодо організації контролю за поведінкою та діяльністю такої особистості [1; 2; 18].

Ряд авторів пропонують розглядати ресоціалізацію дезадаптованої у сучасних соціальних умовах особистості, з одного боку, як основну мету держави і суспільства по відношенню до цієї категорії осіб, з іншого – як психолого-педагогічний процес, в рамках якого відбувається взаємодія дезорієнтованої особистості з навколишнім соціальним середовищем, а також цілеспрямований вплив на її внутрішні установки з боку соціальних інститутів і окремих чинників у формі комплексу правових, організаційних, психолого-педагогічних, виховних та інших заходів впливу [1; 2; 4; 14; 18].

Ю. Швалб розглядав соціалізацію особистості як одне з найбільш важливих завдань соціально-психологічної практики. Дослідник використовує

поняття дефіцитарної (дегенеративної) соціалізації для позначення деструктивного процесу соціалізації, в основі якого лежить обмежений доступ до позитивно орієнтованих агентів соціалізації, стрімке розповсюдження та легалізація різноманітних маргінальних груп у суспільстві, масове розповсюдження об'єктів та видів діяльності, що викликає патологічне звикання та залежність. Наслідки дефіцитарної соціалізації мають бути подолані у результаті ресоціалізації особистості [13, с. 81].

За визначенням О. Єжової ресоціалізація – це комплексна, багаторівнева, етапна і динамічна система взаємопов'язаних дій, спрямованих на відновлення людини в правах, статусі, здоров'я, дієздатності у власних очах і за оцінками соціуму [22].

В. Кривуша під поняттям «ресоціалізація» розуміє процес спільної діяльності, взаємодію суб'єкта та об'єкта виховної системи в рамках здійснення освітнім закладом своїх функцій. Виправлення не тільки мета і результат цього процесу, а й сам процес зміни особистості під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх умов її розвитку [1]. Спираючись на таке розуміння можна стверджувати, що за своєю суттю процес ресоціалізації аналогічний процесу соціалізації особистості, але здійснюється як «відновлення», повторне засвоєння десоціалізованою особистістю соціального досвіду.

Ядром концепції ресоціалізації асоціальної особистості є положення про «суб'єктний розвиток особистості», сутність якого полягає в розумінні того, що змусити людину розвиватися в соціальному і духовному відношенні, коригувати її установки за допомогою методів примусового впливу неможливо. Більш ефективною стратегією ресоціалізації є створення спеціальних умов для забезпечення самостійного переосмислення та конструктивної зміни дезадаптивної соціальної поведінки. Отже, необхідно створити умови для зміни, розвитку особистості, стимулювати її роботу над собою, а метою ресоціалізації виступає духовно-моральна зміна соціально дезорієнтованої особистості, формування стереотипу просоціальної та законослухняної поведінки [6; 23].

Для забезпечення об'єктивності наукового висвітлення процесу ресоціалізації варто здійснити аналіз його завдань. В. Лютий на прикладі роботи з неповнолітніми правопорушниками виділяє наступні завдання ресоціалізації:

- підвищення загальноосвітнього рівня соціально дезадаптованої особистості;
- за необхідності забезпечити оволодіння нею новою професією;
- здійснення заходів щодо охорони здоров'я;
- цілеспрямоване привчання до прийнятих у соціумі порядку і умов;
- нейтралізація негативних соціально-психологічних явищ, властивих у середовищі асоціальних осіб;
- забезпечення можливості та надання допомоги у встановленні та підтримці соціально корисних зв'язків;
- психологічна підготовка до просоціальної поведінки [2].

Необхідно зауважити, що це приблизний перелік завдань, обсяг якого може бути значно розширений у контексті необхідності забезпечення глобального характеру ресоціалізації. Наприклад, він може бути розширений такими завданнями як формування знань вимог, що пред'являються до членів суспільства, усвідомлення зміни соціальної установки, тренування просоціальної поведінки в умовах звичайного сумісного проживання з близькими людьми, виявлення несформованих (нерозвинених) здібностей, формування мотиваційної готовності до дотримання соціальних норм та правил тощо. До числа завдань процесу ресоціалізації слід віднести і надання медичних послуг, психологічної та соціальної допомоги даній категорії осіб у процесі інтенсивної ресоціалізації.

Отже, під ресоціалізацією розуміється реабілітаційно та педагогічно орієнтована комплексна система психологічних, соціально-виховних, професійних, юридичних та медичних заходів впливу, спрямованих на відновлення особистісного і соціального статусу соціально дезорієнтованих осіб, їх індивідуальної та суспільної цінності, спотворених психологічних функцій і працездатності, з метою їх повноцінного включення в суспільне життя. Коли мова йде про ефективність ресоціалізуючої діяльності, то під нею варто розуміти дієвість, здатність реалізувати таке завдання як виправлення недоліків особистісного розвитку, підвищення рівня готовності свідомо дотримуватися законів і займатися суспільно корисною працею [19].

Окремі дослідники (Н. Бамбурак, Я. Гошовський, О. Єжова, В. Кривуша) відзначають, що успіх ресоціалізації залежить від трьох груп чинників. До першої групи належать ті психологічні утворення, що визначають особистісні характеристики людини: світогляд, риси характеру, темперамент, інтелект, правосвідомість, мораль, моральність, етика тощо. До другої – умови зовнішнього середовища, що оточує особистість. Фактично мова йде про соціальну ситуацію розвитку, яка включає такі аспекти як освітній рівень, сформованість навичок для забезпечення високої якості життя, житлово-побутові умови, члени родини та взаємини з ними, місце у референтній групі тощо. До третьої групи відносяться чинники, пов'язані зі стійкістю асоціальних установок, їх вкоріненістю в структуру особистості, яка мають труднощі соціально-психологічної адаптації – ступінь соціальної відчуженості особистості, характер асоціальної (або навіть делінквентної) діяльності, її тривалість, стан мікросередовища, в яке вона входить [1; 6; 9; 14; 22].

Необхідно підкреслити, що успішність та ефективність процесу ресоціалізації залежить від якості вхідного вивчення особистості, деталізації історії її асоціального розвитку, з'ясування мотивів і чинників, що перешкоджають гармонійній соціалізації, визначення найбільш значущих психологічних параметрів. Ці відомості служать вихідною базою для здійснення ресоціалізаційного впливу, а також лежать в основі визначення критеріїв рівня соціалізованості особистості та оцінки необхідності її ресоціалізації в умовах сьогодення.

Переходячи до вирішення завдання виділення психологічних критеріїв, за якими оцінюється потреба в ресоціалізації та створення класифікації особистісних типів, що потребують ресоціалізаційного впливу, у першу чергу необхідно звернути увагу на існуючі моделі особистості та можливі особистісні характеристики, що притаманні десоціалізованим особам.

Як зазначають Д. Гошовська та Я. Гошовський особистісні характеристики осіб, що потребують ресоціалізації, включають компоненти деструктивної поведінки, деформації життєвої перспективи, підвищену тривожність та депресивність, хронічне відчуття соціальної незахищеності та гостре усвідомлення власної неповноцінності. У них може виникнути порушення контролю над емоційною сферою, збільшення агресивності, відчуття загрози та одночасне відчуття поступливості, боязкості та психологічної залежності. Ці дослідники вважають, що виявлення тенденцій до самоактуалізації у поведінці реадaptантів сприятиме позитивному впливу на екзистенційне самоствердження, зокрема на рівні базового самоусвідомлення (якісні та оптимістичні зміни в Я-концепції, закріплення впевнених компонентів нового образу Я, придбання і модифікація нових соціокультурних (професійних, релігійних, політичних та інших) ролей, помітні зміни (підвищення) статусу, відчуття громадянської приналежності та особистісної значущості [14, с. 4-5].

Основним результатом дослідження О. Максима у річизці розкриття психологічних детермінант феномену ресоціалізації є обґрунтування психологічної закономірності, суголосно якій характер розвитку ціннісних орієнтацій особистості спрямовує розгортання процесу ресоціалізації та визначає його особливості [16].

У відповідності до моделі структури особистості Ф. Лерша, яка представлена у підручнику В. Ягупова, особистість має 3-х вимірну будову та включає:

- вертикальний (соціально-психолого-індивідуальний) вимір;
- горизонтальний (діяльнісний);
- віковий (генетичний) [24].

Ці три виміри складають єдність, перебувають у взаємозв'язку і, відповідно, є взаємозумовленими. У контексті нашого дослідження важливо звернути увагу на горизонтальний вимір особистості, який за Ф. Лершем, утворюють психічні процеси та функції, що виникають і розвиваються в особистості на основі соціальної взаємодії. Він включає потребово-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, цілеутворюючий, результативний та емоційно-почуттєвий компоненти діяльності особистості [24]. А в узагальненому вигляді горизонтальний вимір особистості включає когнітивну, ціннісно-мотиваційну та емоційно-вольову складову, характеристики яких можна використати як основу для виділення психологічних критеріїв, за якими

оцінюється потреба в ресоціалізації та створення класифікації особистісних типів, що потребують ресоціалізаційного впливу.

В основу розмежування психологічних критеріїв оцінки необхідності ресоціалізаційного впливу на особистість доцільно покласти уявлення такого науковця як А. Сорока, на думку якого базовими особистісними сферами, що визначають схильність людини до девіантної поведінки є ціннісно-нормативна особистісна система та система вольової саморегуляції: «ресоціалізацію особистості ..., з одного боку, можна розглядати як систему, а з другого – як системний комплекс, який складається із двох самостійних, але взаємозалежних систем, які умовно можна назвати як «Система ціннісно-нормативної сфери особистості» та «Система вольової саморегуляції особистості» [15, с. 490]. Як зазначає дослідник ціннісно-нормативна сфера та система вольової саморегуляції девіантної особистості асоційовані між собою та являють цілісний комплекс, впливаючи на який можна сприяти ефективній ресоціалізації особистості у сучасному суспільстві [15, с. 495]. Таким чином, вірогідність демонстрації особистістю просоціальних поведінкових проявів залежить від сформованості гуманістичних ціннісних орієнтацій та спроможністю контролювати себе, зберігати самовладання у різних ситуаціях соціальної взаємодії.

Спираючись на модель структури особистості Ф. Лерша та уявлення А. Сороки про особистісно-психологічні детермінанти девіантної поведінки можна виділити 2 психологічні критерії, за якими може здійснюватися оцінка необхідності ресоціалізаційного впливу на особистість:

- 1) ціннісний критерій – ступінь сформованості у структурі особистості просоціальних цінностей. Даний критерій охоплює змістовні характеристики мотиваційної та когнітивної сфери особистості;
- 2) саморегуляційний критерій – рівень розвитку вольової саморегуляції. Даний критерій охоплює динамічні характеристики емоційно-вольової сфери особистості.

Таким чином, виділені критерії органічно включають у себе всі компоненти горизонтального виміру особистості, які були описані Ф. Лершем. Необхідно ще раз наголосити на тому, що мотиваційна та когнітивна складова утворюють ціннісно-нормативну сферу особистості. Виділені критерії були покладені в основу створення класифікації типів особистості за показниками сформованості просоціальних проявів (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація типів особистості за критерієм сформованості психологічних характеристик, що визначають потребу у ресоціалізації

		Саморегуляційний критерій (рівень розвитку вольової саморегуляції)		
		Низький	Середній	Високий
Ціннісний критерій	Переважає асоціальних	Делінквентна особистість	Мотиваційно десоціалізована особистість	Ціннісно десоціалізована особистість
	Переважає просоціальних	Саморегуляційно десоціалізована особистість	Достатньо соціалізована особистість	Оптимально соціалізована особистість

Перетин рівнів сформованості кожного з виділених критеріїв утворює 6 типів особистості за рівнем сформованості просоціальної поведінки, від якого залежить прийняття рішення про необхідність ресоціалізаційного впливу:

1) оптимально соціалізована особистість – характеризується сформованістю просоціальних цінностей та володіє високим рівнем розвитку вольової саморегуляції. Ресоціалізаційного впливу не потребує;

2) достатньо соціалізована особистість – сформовані просоціальні цінності та середній рівень розвитку вольової саморегуляції. Ресоціалізаційного впливу не потребує;

3) саморегуляційно десоціалізована особистість – характеризується одночасно низьким самоконтролем та сформованістю просоціальних цінностей. Можливі асоціальні прояви носять імпульсивний характер та зумовлені недостатністю самовладання. Потребує помірного ресоціалізаційного впливу;

4) ціннісно десоціалізована особистість – характеризується недостатнім усвідомленням та прийняттям просоціальних цінностей. При цьому у повній мірі відповідає саморегуляційному критерію. Потребує помірного ресоціалізаційного впливу;

5) мотиваційно десоціалізована особистість – поєднання асоціальної спрямованості з середнім рівнем вольової саморегуляції може спричинити відсутність будь-якої мотивації слідувати соціально прийнятним правилам та нормам поведінки. Потребує посиленого ресоціалізаційного впливу;

6) делінквентна особистість – внаслідок асоціальної спрямованості та недостатнього розвитку вольової саморегуляції цей тип схильний до протиправної поведінки. Потребує комплексного ресоціалізаційного впливу.

Розроблена класифікація дозволяє побудувати найбільш оптимальні стратегії ресоціалізаційного впливу з урахуванням психологічних особливостей кожного з виділених типів особистості, яким рекомендовано пройти ресоціалізацію. Наприклад, при роботі з делінквентною особистістю варто дотримуватися тривалої стратегії ресоціалізаційного впливу, у рамках якого необхідно корегувати як ціннісно-нормативну сферу таких осіб, так і відновлювати навички вольової саморегуляції. У випадку з мотиваційно десоціалізованою особистістю, ціннісно десоціалізованою особистістю, саморегуляційно десоціалізованою особистістю можна обрати більш короткотривалий сценарій корекційної роботи з особливим терапевтичним акцентом на той психологічний параметр, яка у структурі особистості цих осіб є недостатньо сформованим.

При плануванні ресоціалізаційних заходів необхідно враховувати ідеї Я. Гошовського про багаторівневу природу людини як живої, відкритої та самоорганізованої системи, що спроможна підтримувати себе в стані динамічної рівноваги й генерувати нові структури і форми середовищної адаптації, тобто ресоціалізуватися. Процес ресоціалізації на думку Я. Гошовського осіб являє собою планомірне зростання організованої складності та гнучкості соціально-психологічної реальності, сприяє формуванню ресоціалізованої діяльності, яка вже має ознаки самоорганізації та системної структури. У цьому контексті депривована психіка, пройшовши внутрішні трансформації, вибудовує більш конструктивний зміст тих психологічних детермінант, які лежать в основі просоціальності особистості [9].

Висновки. Отже, станом на теперішній час проблематика ресоціалізації особистості має розкриватись не тільки у межах перевиховання та виправлення осіб, засуджених за протиправну поведінку. Оскільки порушення та труднощі соціалізації є виразною ознакою сьогодення, вона має розкриватись у більш глобальному контексті з точки зору необхідності ресоціалізації у тому числі і тих груп населення, які у менш напружені часи не були помічені у порушенні соціальних норм.

Можна констатувати наявність різноспрямованих досліджень та публікацій, у рамках яких предметом розгляду виступають психологічні чинники, механізми та технології ресоціалізації особистості, а також пов'язані з нею психологічні явища. Ресоціалізація визначається як реабілітаційно та педагогічно орієнтована комплексна система психологічних, соціально-виховних, професійних, юридичних та медичних заходів впливу, спрямованих на відновлення особистісного і соціального статусу соціально дезорієнтованих осіб, їх індивідуальної та суспільної цінності, спотворених психологічних функцій і працездатності, з метою їх повноцінного включення в суспільне життя. Цей процес передбачає відновлення якостей, необхідних для нормального функціонування в суспільстві, і включає засвоєння нових цінностей, соціальних ролей і навичок, щоб замінити втрачені, деформовані або несфор-

мовані. Ресоціалізація також передбачає переорієнтацію соціального спрямування розвитку особистості, що досягається через включення її у нові, позитивно орієнтовані міжособистісні відносини та види діяльності. Психологічний субстрат соціалізації та ресоціалізації включає зміст самосвідомості та самоідентичності особистості, особливості когнітивної сфери, характеристики емоційності та емоційної сфери, зокрема, параметри стресостійкості, диспозиційні індивідуально-психологічні риси, що лежать в основі ставлення людини до себе, до оточуючих людей, до справи та до світу.

З опорою на модель структури особистості Ф. Лерша та уявлення А. Сороки про особистісно-психологічні детермінанти девіантної поведінки було виділено 2 психологічні критерії, за якими може здійснюватися оцінка необхідності ресоціалізаційного впливу на особистість: ціннісний та саморегуляційний. Дані критерії охоплюють змістовні та динамічні характеристики мотиваційної, когнітивної та емоційно-вольової сфери особистості. Вони були покладені в основу створення класифікації типів особистості за показниками сформованості просоціальних проявів. У підсумку було виділено 6 типів особистості: делінквентна особистість, мотиваційно десоціалізована особистість, ціннісно десоціалізована особистість, саморегуляційно десоціалізована особистість, достатньо соціалізована особистість, оптимально соціалізована особистість. Розроблена класифікація дозволяє побудувати найбільш оптимальні стратегії ресоціалізаційного впливу з урахуванням психологічних особливостей кожного з виділених типів особистості, зокрема, вірним чином визначити тривалість такого впливу та його ключові мішені. Ресоціалізована та ціннісно модифікована особистість може виявляти більшу ефективність у подоланні нових викликів та випробувань.

Подальші наукові розвідки порушеної наукової проблематики можуть стосуватись більш деталізовано дослідження психологічних характеристик кожного з виділених особистісних типів, що дозволить підвищити ефективність ресоціалізаційних заходів.

Література:

1. Кривуша В. І. Особливості ресоціалізації неповнолітніх злочинців. Київ : «МП Леся», 2000. 140 с.
2. Лютий В. П. Ресоціалізація неповнолітніх правопорушників у громаді за методом сімейних групових нарад. Проблеми педагогічних технологій. Вип. 3-4. 2004. С. 96-102.
3. Лютий В. П. Теоретичні підходи до проблеми попередження протиправної поведінки у підлітковому віці. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та української молоді: зб. наук. пр. Вип. 13. Кн. 2. 2009. С.13-22.
4. Красілова Ю. М. Соціально-психологічні чинники ресоціалізації неповнолітніх засуджених: дис... канд. психол наук : 19.00.05 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 172 с.
5. Гунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 269 с.
6. Бамбурак Н. М. Аналіз наукових досліджень процесу ресоціалізації звільненого правопорушника. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. №1. С. 3-13. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1157/1/1-2014bnmrzp.pdf> (дата звернення: 03.01.2024).

7. Socio-psychological issues of resocialization of convicts to imprisonment: Domestic and international experience / Yosipiv A., Kuzan H., Berezhnytska H., Boiarchuk O., Maslak N. *Polish Psychological Bulletin*. 2022. №53(1). P. 53–59. <https://doi.org/10.24425/ppb.2022.140482> (last accessed: 05.01.2024).

8. Yu P. The Research of The Resocialization on Released Juvenile Delinquents Under Stigma. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, 2023. №10. P. 37–42. <https://doi.org/10.54097/ehss.v10i.6890> (last accessed: 02.01.2024).

9. Гошовський Я. Генетично-психологічний принцип як методологічна засада ресоціалізації депривованої особистості. *Психогенеза особистості: вікові та педагогічні модифікації* / За заг. ред. проф. Гошовського Я. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. С.5-29. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4615/3/psychogeneza_rozd1.pdf (дата звернення: 01.01.2024).

10. Камбур А. Особистісні характеристики ресоціалізації мігрантів. *Збірник наукових праць "Вісник післядипломної освіти"*. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2021. Випуск 18(47). [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18\(47\)-49-64](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18(47)-49-64) (дата звернення: 28.12.2023).

11. Мельник М. Т. Сутність та вчинковий смисл ресоціалізації особистості у період неповноліття. *Науковий вісник Харківського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2017. Т. 3. №2. С. 165-171. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/644/604> (дата звернення: 27.12.2023).

12. Завацька Н. Є., Жигаренко І. Є. Психологія ресоціалізації особистості в умовах соціальної ізоляції : монографія. Луганськ : СХУ ім. В. Даля, 2011. 215 с.

13. Швалб Ю. М. Ресоціалізація особистості як завдання соціально-психологічної практики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Випуск 6. С. 78–81.

14. Гошовська Д. Т., Гошовський Я. О. Психологічна реінтеграція особистості в умовах глобальних трансформацій: засадничі положення. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. пр. Східноукраїнського. нац. ун-ту ім. Володимира Даля. 2015. № 3(38). С. 134-142. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/10836> (дата звернення: 04.01.2024).

15. Сорока А. В. Психологічні особливості взаємозв'язків ціннісно-нормативної сфери та системи вольової саморегуляції девіантної особистості. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. 2016. №33. С. 487-498. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-33.%p> (дата звернення: 02.01.2024).

16. Максим О. В. Ресоціалізація осіб з викривленням розвитку ціннісних орієнтацій *Актуальні проблеми психології*. 2018. №18 (11). С. 79-91. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/712782/1/Максим%20\(3\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/712782/1/Максим%20(3).pdf) (дата звернення: 04.01.2024).

17. Bethell K., Allen D. Resocialization through the Family Project in the Bahamas: Using Group Therapy to Heal Adverse Childhood Experiences. *IntechOpen*. 2022. DOI:10.5772/intechopen.102515.

18. Караман О. Л., Краснова Н. П., Харченко С. Я. Пенітенціарна педагогіка : наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ : вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 329 с.

19. Кушнар'єв С. В. Соціально-психологічні особливості ресоціалізації неповнолітніх засуджених у контексті пенітенціарного процесу. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 1. С. 129-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvikrvs_2014_1_19 (дата звернення: 02.01.2024).

20. Мілютіна К. Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. 298 с.

21. Мілютіна К. Л. Психологія зміни життєвої стратегії особистості. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія: Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 38(2). С. 43-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_38%282%29__9 (дата звернення: 30.12.2023).

22. Єжова О. О. Формування превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 172 с.
23. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/5319/1/ Соціалізація_особистості.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/5319/1/Соціалізація_особистості.pdf) (дата звернення: 31.12.2023).
24. Ягупов В. В. Військова психологія: підручник. Київ: ТанDEM, 2004. 656 с.

References:

1. Kryvusha V. I. Osoblyvosti resotsializatsii nepovnlitnikh zlochyntsyv [Peculiarities of resocialization of juvenile criminals]. Kyiv : «MP Lesia», 2000. 140 s. [in Ukrainian].
2. Liutyi V. P. Resotsializatsiia nepovnlitnikh pravoporushnykiv u hromadi za metodom simeinykh hrupovykh narod. Problemy pedahohichnykh tekhnolohii. Vyp. 3-4. 2004. S. 96-102 [in Ukrainian].
3. Liutyi V. P. Teoretychni pidkhody do problemy poperedzhennia protypravnoi povedinky u pidlitkovomu vitsi [Resocialization of juvenile offenders in the community by the method of family group meetings]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta ukrainskoi molodi*: zb. nauk. pr. Vyp. 13. Kn. 2. 2009. S.13-22 [in Ukrainian].
4. Krasilova Y. M. Sotsialno-psykholohichni chynnyky resotsializatsii nepovnlitnikh zasudzhenykh [Socio-psychological factors of resocialization of juvenile convicts]: dys.. ... kand. psykhol nauk : 19.00.05 / Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2021. 172 s. [in Ukrainian].
5. Hunov D. V. Penitentsiarna systema Ukrainy: istorychnyi rozvytok, suchasni problemy ta perspektyvy reformuvannia : monohrafiia [Penitentiary System of Ukraine: Historical Development, Modern Problems and Prospects of Reforming]. Odesa : Feniks, 2011. 269 s. [in Ukrainian].
6. Bamburak N. M. Analiz naukovykh doslidzhen protsesu resotsializatsii zvilnenoho pravoporushnyka [Analysis of scientific research on the process of resocialization of the released offender]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2014. №1. S. 3-13. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1157/1/1-2014bnmrzp.pdf> (last accessed: 03.01.2024) [in Ukrainian].
7. Socio-psychological issues of resocialization of convicts to imprisonment: Domestic and international experience / Yosipiv A., Kuzan H., Berezhnyska H., Boiarchuk O., Maslak N. *Polish Psychological Bulletin*. 2022. №53(1). P. 53–59. <https://doi.org/10.24425/ppb.2022.140482> (last accessed: 05.01.2024).
8. Yu P. The Research of The Resocialization on Released Juvenile Delinquents Under Stigma. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, 2023. №10. P. 37–42. <https://doi.org/10.54097/ehss.v10i.6890> (last accessed: 02.01.2024).
9. Hoshovskyi Y. Henetychno-psykholohichni pryntsyp yak metodolohichna zasada resotsializatsii depriyovanoi osobystosti [The Genetic-Psychological Principle as a Methodological Basis for the Resocialization of a Deprived Personality]. *Psykhoheneza osobystosti: vikovi ta pedahohichni modyfikatsii* / Za zah. red. prof. Hoshovskoho Y. Luts'k: Skhidnoievropeiskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2014. S.5-29. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4615/3/psychogeneza_rozd1.pdf (last accessed: 01.01.2024) [in Ukrainian].
10. Kambur A. Osobystisni kharakterystyky resotsializatsii mihrantiv [Personal characteristics of migrant resocialization]. *Zbirnyk naukovykh prats "Visnyk pisliadyplomnoi osvity"*. Seriya «Sotsialni ta povedinkovi nauky». 2021. Vypusk 18(47). [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18\(47\)-49-64](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18(47)-49-64) (last accessed: 28.12.2023) [in Ukrainian].
11. Melnyk M. T. Sutnist ta vchynkovyi smysl resotsializatsii osobystosti u period nepovnlittia [The essence and deed meaning of resocialization of the individual during the period of minority]. *Naukovyi visnyk Kharkivskoho derzhavnoho universytetu*. Seriya: Psykholohichni nauky. 2017. T. 3. №2. S. 165-171. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/644/604> (last accessed: 27.12.2023) [in Ukrainian].

12. Zavatska N. Y., Zhyharenko I. Y. *Psykhologhiia resotsializatsii osobystosti v umovakh sotsialnoi izoliatsii : monohrafiia* [Psychology of resocialization of personality in conditions of social isolation: monograph]. Luhansk : SNU im. Dalia V., 2011. 215 s. [in Ukrainian].

13. Shvalb Y. M. *Resotsializatsiia osobystosti yak zavdannia sotsialno-psykholohichnoi praktyky* [Resocialization of Personality as a Task of Social and Psychological Practice]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 2013. Vypusk 6. S. 78–81 [in Ukrainian].

14. Hoshovska D. T., Hoshovskyi Y. O. *Psykhologichna reintehratsiia osobystosti v umovakh hlobalnykh transformatsii: zasadnychi polozhennia* [Psychological reintegration of personality in the context of global transformations: fundamental provisions]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii : zb. nauk. pr. Skhidnoukrainskoho. nats. un-tu im. Volodymyra Dalia*. 2015. № 3(38). S. 134-142. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/10836> (last accessed: 04.01.2024) [in Ukrainian].

15. Soroka A. V. *Psykhologichni osoblyvosti vzaimozv'iazkiv tsinnisno-normatyvnoi sfery ta systemy volovoi samorehulatsii deviantnoi osobystosti* [Psychological features of the relationship between the value-normative sphere and the system of volitional self-regulation of a deviant personality]. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii"*. 2016. №33. S. 487-498. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-33.%p> (last accessed: 02.01.2024) [in Ukrainian].

16. Maksym O. V. *Resotsializatsiia osib z vykryvlenniam rozvytku tsinnisnykh oriientsatsii* [Resocialization of persons with distortion of development of value orientations]. *Aktualni problemy psykholohii*. 2018. №18 (11). S. 79-91. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/712782/1/Maksym%20\(3\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/712782/1/Maksym%20(3).pdf) (last accessed: 04.01.2024) [in Ukrainian].

17. Bethell K., Allen D. *Resocialization through the Family Project in the Bahamas: Using Group Therapy to Heal Adverse Childhood Experiences*. IntechOpen. 2022. DOI:10.5772/intechopen.102515.

18. Karaman O. L., Krasnova N. P., Kharchenko S. Y. *Penitentsiarna pedahohika* [Penitentiary Pedagogy] : nauk.-metod. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Luhansk : vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2011. 329 s. [in Ukrainian].

19. Kushnarov S. V. *Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti resotsializatsii nepovnolitnikh zasudzhenykh u konteksti penitentsiarnoho protsesu* [Socio-psychological features of resocialization of juvenile convicts in the context of the penitentiary process]. *Naukovyi visnyk Instytutu kryminalno-vykonavchoi sluzhby*. 2014. № 1. S. 129-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvikrvc_2014_1_19 (last accessed: 02.01.2024) [in Ukrainian].

20. Miliutina K. L. *Traiektorii zhyttievoho shliakhu osobystosti v dynamichnomu seredovyshchi* [Trajectories of the life path of personality in a dynamic environment] : monohrafiia. Nizhyn : TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf», 2012. 298 s. [in Ukrainian].

21. Miliutina K. L. *Psykhologhiia zminy zhyttievoi stratehii osobystosti* [Psychology of Changes in the Life Strategy of Personality]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Seriia: Pedahohika i psykholohiia*. 2013. Vyp. 38(2). S. 43-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_38%282%29__9 (last accessed: 30.12.2023) [in Ukrainian].

22. Yezhova O. O. *Formuvannia preventyvnoho vykhovnoho seredovyshcha zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu* [Formation of Preventive Educational Environment of a Comprehensive Educational Institution]: navch.-metod. posib. Kirovohrad : Imeks LTD, 2014. 172 s. [in Ukrainian].

23. Moskalenko V. V. *Sotsializatsiia osobystosti* [Socialization of personality] : monohrafiia. Kyiv : Feniks, 2013. 540 s. URL: https://lib.iitta.gov.ua/5319/1/Sotsializatsiia_osobystosti.pdf (last accessed: 31.12.2023) [in Ukrainian].

24. Yahupov V. V. *Viiskova psykholohiia* [Military psychology] : pidruchnyk. Kyiv: Tandem, 2004. 656 s. [in Ukrainian].